



PARICHAYA

PREPARATORY COURSE FOR LEVEL 2
OF
SAMSKRITA BHARATI EXAMS

परिचयः

परीक्षा-सज्जतावर्गः - पत्राचारसंस्कृतस्य द्वितीयस्तरः

Class 10 – Lin-lakāra and Karmaṇī prayoga
(Present tense) Part 2

Teacher: Kum. Maheshwari

गुरुवन्दनम् – Guruvandanam

गुरुरेव गतिर्गुरुमेव भजे

gurureva gatirgurumeva bhaje

गुरुणैव सहास्मि नमो गुरवे ।

guruṇaiva sahāsmi namo gurave ।

न गुरोऽ परमं शिशुरस्मि गुरोः

na guroऽ paramam̄ śiśurasmi guroḥ

मतिरस्ति गुरौ मम पाहि गुरो ॥

matirasti gurau mama pāhi guro ॥

प्रार्थना - Prayer

ब्रवीमि संस्कृतं वाचा

bravīmi samskṛtam vācā

ध्यायामि संस्कृतं हृदा ।

dhyāyāmi saṃskṛtam hṛdā ।

कुर्वे सेवां च कायेन

kurve sevāṁ ca kāyena

वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

vande saṃskṛtamātaram ॥

प्रार्थना - Prayer

यो नरस्संस्कृतव्योम्नि
ह्यालयं रमते मुदा ।
संस्कृतिं चैव संस्कारं
विन्दते नात्र संशयः ॥

yo narassamskrtavyomni
hyālayam̄ ramate mudā ।
saṃskṛtim̄ caiva saṃskāram̄
vindate nātra samśayah ॥

कण्ठपाठः

शब्दरूपाणि, धातुरूपाणि

राष्ट्रसंपादन

जलमुच्, भिषज्, सज्

चकारान्तः पुलिलङ्गः जलमुच्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	जलमुक्	जलमुचौ	जलमुचः
सम्बोधनप्रथमा	हे जलमुक्	हे जलमुचौ	हे जलमुचः
द्वितीयाविभक्तिः	जलमुचम्	जलमुचौ	जलमुचः
तृतीयाविभक्तिः	जलमुचा	जलमुग्भ्याम्	जलमुग्भिः
चतुर्थीविभक्तिः	जलमुचे	जलमुग्भ्याम्	जलमुग्भ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	जलमुचः	जलमुग्भ्याम्	जलमुग्भ्यः
षष्ठीविभक्तिः	जलमुचः	जलमुचोः	जलमुचाम्
सप्तमीविभक्तिः	जलमुचि	जलमुचोः	जलमुक्षु

जकारान्तः पुलिलङ्गः भिषज्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	भिषक्	भिषजौ	भिषजः
सम्बोधनप्रथमा	हे भिषक्	हे भिषजौ	हे भिषजः
द्वितीयाविभक्तिः	भिषजम्	भिषजौ	भिषजः
तृतीयाविभक्तिः	भिषजा	भिषग्भ्याम्	भिषग्भिः
चतुर्थीविभक्तिः	भिषजे	भिषग्भ्याम्	भिषग्भ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	भिषजः	भिषग्भ्याम्	भिषग्भ्यः
षष्ठीविभक्तिः	भिषजः	भिषजोः	भिषजाम्
सप्तमीविभक्तिः	भिषजि	भिषजोः	भिषक्षु

जकारान्तः स्त्रीलिङ्गः स्त्रज्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	स्त्रक्	स्त्रजौ	स्त्रजः
सम्बोधनप्रथमा	हे स्त्रक्	हे स्त्रजौ	हे स्त्रजः
द्वितीयाविभक्तिः	स्त्रजम्	स्त्रजौ	स्त्रजः
तृतीयाविभक्तिः	स्त्रजा	स्त्रभ्याम्	स्त्रग्भिः
चतुर्थीविभक्तिः	स्त्रजे	स्त्रभ्याम्	स्त्रभ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	स्त्रजः	स्त्रभ्याम्	स्त्रभ्यः
षष्ठीविभक्तिः	स्त्रजः	स्त्रजोः	स्त्रजाम्
सप्तमीविभक्तिः	स्त्रजि	स्त्रजोः	स्त्रक्षु

धातुरूपाणि

पठ्, वन्द् - विधिलिङ्

पठँ व्यक्तायां वाचि - (To Read)

‘पठ्’-धातोः विधिलिङ्-लकार-परस्मैपदस्त्रपाणी

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	पठेत्, पठेद्	पठेताम्	पठेयुः
मध्यमपुरुषः	पठे:	पठेतम्	पठेत
उत्तमपुरुषः	पठेयम्	पठेव	पठेम

एवं लिख्, क्रीड्, हस्, वद्, अनु+वद्, खाद्, नम्, प्र+नम् (प्रणम्), विश्, प्र+विश्, पत्, उत्+पत्, रक्ष्, चल्, वस्, त्यज्, दह्, जप्, तप्, जीव्, स्पृश्, मिल्, निन्द्, नन्द्, सृज्, कूज् इत्यादयः ।

वदिं अभिवादनस्तुत्योः - (To Salute)

‘वन्द्’-धातोः विधिलिङ्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्देत	वन्देयाताम्	वन्देरन्
मध्यमपुरुषः	वन्देथाः	वन्देयाथाम्	वन्देध्वम्
उत्तमपुरुषः	वन्देय	वन्देवहि	वन्देमहि

एवं लभ्, सेव्, सह्, रम्, भाष्, यत्, प्र+यत्, कम्प्, बाध् इत्यादयः ।

सम्भावनार्थे लिङ्-लकारः

अद्य सायं वृष्टिः भवेत् ।

It might rain today evening.

यानम् इदानीम् आगच्छेत् ।

The vehicle might come now.

मम प्रत्यागमने विलम्बः स्यात् ।

There could be a delay in my returning.

अद्य अध्यापकः पाठद्वयं पाठयेत् ।

The teacher might teach two lessons today.

सीता प्रायः पुस्तकं न पठेत् ।

Sītā might not read the book.

सा गीतं न गायेत् ।

She might not sing the song.

पिता नूतनवस्त्रम् आनयेत् ।

Father might bring new clothes.

धनिकः दश रुप्यकाणि दद्यात् ।

The rich person might give ten rupees.

सम्भावनार्थे लिङ्-लकारः

अद्य बान्धवाः मम गृहम् आगच्छेयुः । Relatives **might come** to my house today.

ते फलानि आनयेयुः ।

They **might bring** fruits.

छात्राः परश्वः प्रवासं कुर्युः ।

Students **might go** on a tour the day after tomorrow.

जनाः नायकं सम्मानयेयुः ।

People **might felicitate** the leader.

अहं काव्यं लिखेयम् ।

I **shall write** an epic.

वयं नाटकम् अभिनयेम ।

We **shall enact** the play.

वयं श्वः नाटकं पश्येम ।

We **shall watch** the play.

प्रयोगः

कर्मणिप्रयोगः - वर्तमानकालः

प्रयोगः

कर्तरिप्रयोगः

कर्मणिप्रयोगः

भावेप्रयोगः

कर्तृप्रधानः

कर्मप्रधानः

भावप्रधानः

कर्मणिप्रयोगः

कर्तरिप्रयोगः

बालकः फलं खादति ।

प्र.वि द्वि.वि कर्तृपदानुगुणम्

कर्मणिप्रयोगः

बालकेन फलं खाद्यते ।

तृ.वि प्र.वि कर्मपदानुगुणम्

कर्मणिप्रयोगः

कर्तारिप्रयोगः	कर्तृपदस्य क्रियापदस्य च पुरुषवचनसम्बन्धः	✓
	कर्मपदस्य क्रियापदस्य च पुरुषवचनसम्बन्धः	✗
कर्मणिप्रयोगः	कर्मपदस्य क्रियापदस्य च वचनसम्बन्धः	✓
बालकः स्तोत्रं पठति ।	बालकेन स्तोत्रं पठ्यते ।	
बालकः स्तोत्रे पठति ।	बालकेन स्तोत्रे पठ्यते ।	
बालकः स्तोत्राणि पठति ।	बालकेन स्तोत्राणि पठ्यन्ते ।	
सा ग्रन्थं पठति ।	तया ग्रन्थः पठ्यते ।	
ते ग्रन्थं पठतः ।	ताभ्यां ग्रन्थः पठ्यते ।	
ताः ग्रन्थं पठन्ति ।	ताभिः ग्रन्थः पठ्यते ।	

कर्मणिप्रयोगः

कर्मणिप्रयोगः कर्मपदस्य क्रियापदस्य च पुरुषसम्बन्धः ✓

कर्तरि

कर्मणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	पठति	पठतः	पठन्ति
मध्यमपुरुषः	पठसि	पठथः	पठथ
उत्तमपुरुषः	पठामि	पठावः	पठामः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	पठ्यते	पठ्येते	पठ्यन्ते
मध्यमपुरुषः	पठ्यसे	पठ्येथे	पठ्यध्वे
उत्तमपुरुषः	पठ्ये	पठ्यावहे	पठ्यामहे

बालकः स्तोत्रं पठति ।

बालकः स्तोत्रे पठति ।

बालकः स्तोत्राणि पठति ।

बालकेन स्तोत्रं पठ्यते ।

बालकेन स्तोत्रे पठ्येते ।

बालकेन स्तोत्राणि पठ्यन्ते ।

पठँ व्यक्तायां वाचि - (To Read) - कर्मणि

‘पठ्’-धातोः लट्-लकार-परस्मैपदस्तुपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	पठ्यते	पठ्येते	पठ्यन्ते
मध्यमपुरुषः	पठ्यसे	पठ्येथे	पठ्याथ्वे
उत्तमपुरुषः	पठ्ये	पठ्यावहे	पठ्यामहे

वदिं अभिवादनस्तुत्योः - (To Salute) - कर्मणि

‘वन्द्’-धातोः लट्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्द्यते	वन्द्येते	वन्द्यन्ते
मध्यमपुरुषः	वन्द्यसे	वन्द्येथे	वन्द्याथे
उत्तमपुरुषः	वन्द्ये	वन्द्यावहे	वन्द्यामहे

कर्मणिप्रयोगः

कर्मणिप्रयोगः कर्मपदस्य क्रियापदस्य च पुरुषसम्बन्धः ✓

सः मां कथयति ।

शिशुः आवां वन्दते ।

गुरुः अस्मान् बोधयति ।

सा त्वां ताडयति ।

परीक्षकः युवां निरीक्षते ।

छात्राः युष्मान् सूचयन्ति ।

तेन अहं कथ्ये ।

शिशुना आवां वन्धावहे ।

गुरुणा वयं बोध्यामहे ।

तया त्वं ताड्यसे ।

परीक्षकेन युवां निरीक्ष्येथे ।

छात्रैः यूयं सूच्याव्हे ।

स्यारांशः

कर्तरिप्रयोगः

कर्तृपदं प्रथमाविभक्तौ भवति ।

कर्मपदं द्वितीयाविभक्तौ भवति ।

क्रियापदं कर्तृपदानुगुणं भवति ।

क्रियापदं परस्मैपदि आत्मनेपदि
वा भवितुमर्हति ।

कर्मणिप्रयोगः

कर्तृपदं तृतीयाविभक्तौ भवति ।

कर्मपदं प्रथमाविभक्तौ भवति ।

क्रियापदं कर्मपदानुगुणं भवति ।

क्रियापदम् आत्मनेपदी एव ।

सारांशः

कर्तरिप्रयोगः

कर्तृपद-क्रियापदयोः

वचनपुरुषस्यम्बन्धः अस्ति ।

कर्मपदस्य वचनपरिवर्तनेन
क्रियापदरूपं न परिवर्तते ।

कर्मपदं अस्मच्छब्दः, युष्मच्छब्दः
वा भवति चेत् क्रियापदस्य
परिवर्तनं न भवति ।

कर्मणिप्रयोगः

कर्तृपद-क्रियापदयोः

वचनपुरुषस्यम्बन्धः नास्ति ।

क्रियापदं कर्मपदस्य वचनम्
अनुसरति ।

अस्मच्छब्दः कर्मपदं चेत् क्रियापदं
उत्तमपुरुषे, युष्मच्छब्दः कर्मपदं
चेत् क्रियापदं मध्यमपुरुषे भवति ।

I. अधोनिर्दिष्टेषु वाक्येषु धातुं दृष्टा उचितं क्रियापदरूपं लिखत ।

Write the correct form of the verb by identifying the root from the below sentences.

उदा - बालकेन पठ्यते । (पठ्)

• छात्रेण लिख्यते । (लिख्)

• बालिकया पीयते । (पा)

• अध्यापकेन दृश्यते । (दश्)

• गायिकया गीयते । (गै)

• मात्रा पच्यते । (पच्)

• तैः श्रूयते । (श्रु)

• सैनिकैः सेव्यते । (सेव्)

• लताभिः वृद्ध्यते । (वृध्)

• अस्माभिः क्षाल्यते । (क्षाल्)

• भवद्विः स्मर्यते । (स्मृ)

II. कर्मणिप्रयोगवाक्यानि परिष्कृत्य लिखत ।

Correct the sentences.

उदा - बालकाः क्रीडन्ति । बालकैः क्रीड्यन्ते ।

- शूरौ युध्येते । शूराभ्यां युध्येते ।
- ताः गायन्ति । ताभिः गीयन्ते ।
- ते पठन्ति । तैः पठ्यन्ते ।
- वयं वन्दामहे । अस्माभिः वन्धन्ते ।
- मातरः पाठ्यन्ति । मातृभिः पाठ्यन्ते ।

बालकैः क्रीड्यते ।

- शूराभ्यां युध्यते ।
- ताभिः गीयते ।
- तैः पठ्यते ।
- अस्माभिः वन्धते ।
- मातृभिः पाठ्यते ।

III. कर्मणिप्रयोगवाक्यानि परिष्कृत्य लिखत ।

Correct the sentences.

उदा - बालकाः क्रीडन्ति । बालकैः क्रीड्यन्ते ।

- दुर्जनाः निन्दन्ति । दुर्जनैः निन्द्यन्ते ।
- आवां पश्यावः । आवाभ्यां हृश्यते ।
- युवां गच्छथः । युवाभ्यां गम्येथे ।
- वयं वर्धामहे । अस्माभिः वृद्ध्यन्ते ।
- सेवकौ शृणुतः । सेवकाभ्यां श्रूयते ।

बालकैः क्रीड्यते ।

- दुर्जनैः निन्द्यते ।
- आवाभ्यां हृश्यते ।
- युवाभ्यां गम्यते ।
- अस्माभिः वृद्ध्यते ।
- सेवकाभ्यां श्रूयते ।

II. वाक्यानां प्रयोगपरिवर्तनं कुरुत । (कर्तरि - कर्मणि)

Change the prayoga of the below sentences.

छात्रः श्लोकं पठति ।

गणेशः मोदकं खादति ।

निर्वाहकः यात्रापत्रं ददाति ।

अर्चकः पुष्पाणि अर्पयति ।

सः देवान् नमति ।

महिला शाटिकाः क्षालयति ।

अहं फलं खादामि ।

छात्रेण श्लोकः पठ्यते ।

गणेशेन मोदकं खाद्यते ।

निर्वाहकेण यातापत्रं दीयते ।

अर्चकेण पुष्पाणि अर्प्यन्ते ।

तेन देवाः नम्यन्ते ।

महिलया शाटिकाः क्षाल्यन्ते ।

मया फलं खाद्यते ।

II. वाक्यानां प्रयोगपरिवर्तनं कुरुत । (कर्मणि - कर्तरि)

Change the prayoga of the below sentences.

छात्रैः कोलाहलः क्रियते ।

मया गृहपाठः लिख्यन्ते ।

भवता लेखन्यः नीयन्ते ।

दरिद्रेण कष्टं सह्यते ।

तेन मित्रं भर्त्यते ।

शिक्षकेण कार्यक्रमाः ईक्ष्यन्ते ।

जनकेन पुत्रः श्लाघ्यते ।

भगिन्या अनुजः क्षम्यते ।

छात्राः कोलाहलं कुर्वन्ति ।

अहं गृहपाठान् लिखामि ।

भवान् लेखनीः नयति ।

दरिद्रः कष्टं सहते ।

सः मित्रं भर्त्ययति ।

शिक्षकः कार्यक्रमान् ईक्षते ।

जनकः पुत्रं श्लाघयति ।

भगिनी अनुजं क्षम्यति ।

Summary

- जलमुच्, भिषज्, स्रज् शब्दरूपाणि
- विधिलिङ्-लकारः
- कर्मणिप्रयोगः - वर्तमानकाले

प्रश्नाः

Reference links

Sandhi – Interactive Tool

<https://www.sanskritfromhome.org/learning-program-details/Sandhi-Bundle-48703>

Ashtadhyayi

<https://ashtadhyayi.com/>

Parichaya WhatsApp Group

<https://chat.whatsapp.com/Dh0k68U1yclJJBshclAC2m>

Mail – Samskrita Bharati

samskritcorrespondence@gmail.com

॥ शान्तिमन्त्रः sāntimantrah ॥

सर्वे भवन्तु सुखिनः

सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु

मा कश्चिद्दुःखभाग्भवेत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

sarve bhavantu sukhinah

sarve santu nirāmayāḥ ।

sarve bhadrāṇi paśyantu

mā kaścidduḥkhabhāgabhavet ॥

om̄ sāntih̄ sāntih̄ sāntih̄ ॥



QUESTIONS/DOUBTS?

Email us @

sanskritfromhome@vyomalabs.in



For downloading course-materials, login @

www.sanskritfromhome.org

Subscribe to our youtube channel @

[vyoma-samskrta-pathasala](https://www.youtube.com/c/vyoma-samskrta-pathasala)

Buy our Samskrita-learning products @

www.digitalsanskritguru.com

Support our cause for Samskrita-Samskriti @

vyoma.org

© 2024-25 All the content in this presentation is
the intellectual property of Vyoma Linguistic
Labs Foundation.

All materials shared in our website are purely
for the purpose of personal study.

Replication/reuse in any form without written
permission from the organisation is prohibited.

**CONTRIBUTE now & create a transformation;
link in the description below**

**Thank You
For Watching**

**Don't forget to
Subscribe, Like, Share, Comment**

Click the bell

